

RAUF YEKTA KOLEKSİYONU MERAGİ'NİN MAKASID'I, HANGİ VERSİYONDUR? İKİ MAKASIDU'L-ELHAN'IN KARŞILAŞTIRMASI

Meragi's Makasid in the Rauf Yekta Collection, Which Version Is It? Comparison Of Two Makasidu'l-Elhan

Doç.Dr Recep USLU

İstanbul Medeniyet Üniversitesi Türk Musikisi Bölümü, İstanbul, Türkiye

ORCID ID: 0000-0002-3849-2982

ÖZET

Darülelhan'ın muallimlerinden Rauf Yekta'nın Türk müzikolojisinde iki önemli eksik olduğunu fark etmişti. Birincisi müzik nazariyatı, ikincisi ise bilimsel gerçekler üzerine kurulu bir biyografiler serisiydi. Bunu ilk fark ettiğinde Darülelhan henüz kurulmamıştı. Üzerinde çalıştığı biyografi serisinin ikinci kitabı Meragi idi. Bir taraftan onun hayatını yazarken, diğer taraftan eserlerini tercüme etmeğe çalışıyordu. Meragi'nin Makasid adlı eserinin ayrıca bir yazmasına sahipti. Fakat bu güne kadar ne onun tercümesi yayımlandı ne de kitap koleksiyonundaki Makasid nüshası ortada yok. Makasid üzerine çalışanlar ise Makasid nüshaları arasında metin farkları olduğu üzerinde durmadılar ve bu problemi çözmeye çalışmadılar. Oysa bu metin farkları hangi Makasid metninin gerçek Makasid olabileceği problemini ortaya çıkarıyordu. Bu problem üzerinde bugüne kadar durulmamış ve yapılan araştırmalarda hangi Makasid'in gerçek metin olabileceği sorusuna cevap aranmamıştır. Bu makalede Meragi'nin Makasid adını verdiği iki nüsha kaynak olarak kullanılmıştır. Yaklaşık 20 yıl arayla yazılmış olan iki Makasid nüshası tamtıldıktan sonra aralarındaki benzerlikler ve benzersizlikler bulguları ortaya konmuştur. Böylece Makasid'in ilk yazması ile daha sonra hayatının sonlarında yazılan metinler arasında önemli metin farkları olduğu bulundu. Sonuçta elde iki farklı metin kompozisyonuna sahip Makasid olduğu gerçeği ortaya konulmuştur. Bu makalenin aydınlattığı diğer problem, hayatta iken yazılan son Makasid'in yazarın amacına uygun tasarlanmış ve yazılmış son Makasid metni olabileceğini göstermektedir.

Anahtar sözcükler: Türk müziği tarihi, Abdülkadir Meragi, Makasidül-elhan Meşhed Rızavi yazması, TSMK Revan Makasid yazması.

ABSTRACT

He noticed that Rauf Yekta, one of the teachers of Darülelhan, had two important shortcomings in Turkish musicology. The first was the theory of music, and the second was a series of biographies based on scientific facts. When he first realized this, the Darülelhan school had not yet been established. The second book in the biography series he was working on was Meragi. While he was writing the life of Meragi on the one hand, he was trying to translate his works on the other. He also had a manuscript of Meragi's Makasid. However, to this day, neither his translation has been published nor the copy of Makasid in the book collection. Those working on Makasid, on the other hand, did not dwell on the text differences between the copies of Makasid and did not try to solve this problem. However, these text differences brought up the problem of which Makasid text could be the real Makasid. This problem has not been focused on until today and the researches have not sought an answer to the question of which Makasid can be the real text. In this article, two copies named Makasid by Meragi were used as sources. After the two Makasid copies, which were written approximately 20 years apart, were introduced, the similarities and uniqueness findings between them were revealed. Thus, it was found that there were significant textual differences between Makasid's first manuscript and those written later in his life. As a result, the fact that there is Makasid with two different text compositions has been revealed. The other problem that this article clarifies is that the last Makasid written while alive may be the last Makasid text designed and written in accordance with the author's purpose.

Keywords: Turkish Music History, Abd al-Qadir Maraghi, Makasid al-alhan MS in Meshhed Razavi Library, Makasid al-alhan MS in TSMK Revan.

1. GİRİŞ: ABDÜLKADİR MERAGİ VE TÜRK MÜZİĞİNDEKİ YERİ

Darülelhan'ın kuruluşunun 100. yılı münasebetiyle Türk müziğinin kültürel birikiminin öncülüğünü yapan Rauf Yekta, Meragi dolayısıyla anılması gereken önde gelen isimlerden biridir. Çünkü Türk müziğinin Farsça kaynakları üzerine ilk eğilen kişiler içinde en önemli müzikolog isimdir. Rauf Yekta'nın öncülüğünü yaptığı konulardan biri müzik biyografileridir. Bu konunun Türk müziği için öneminin ilk farkına varan kişidir. Çünkü yazdığı biyografilerle bunu göstermiştir. İlk kaleme aldığı biyografilerden biri Meragi'nin hayatıdır. Aslında birçok şey yazabilirdi. Çünkü elinde biriktirdiği koleksiyonun buna uygun olduğunu neyzen Süleyman Erguner'in yayınlanan Rauf Yekta konulu doktora tezinde ve bugünlerde yayınlanacağı söylenen kütüphanesinden geri kalanlar üzerine yapılan bir katalog, bunu yeterince gösterecektir.

XX. Yüzyılın başında Meragi hakkında neredeyse hiç bilgimiz yoktu. İlk gazete yazılarında "kaçıncı yüzyılda yaşandığı bilinmiyor" yazılmıştı. Meragi'nin hayatını Türkiye'de ilk defa bir kitap olarak kaleme alan Rauf

Yekta'dır (1871-1935). Yazmayı tasarladığı biyografi serisine “*Esatiz-i Elhan*” yani “müziğin destansı kahramanları” adını vermiş, bu serinin ikincisini Abdülkadir Meragi'ye (1353-1435) ayırmıştı. Çünkü adını ilk duyduğu hocasına kim olduğunu sorduğu zaman anlatılan “esatiz”in etkisinde kalmıştı. Yıllar sonra konuyu araştırdığında anlatılan destanın (esatizin) doğru olmadığını öğrendiği zaman bu eseri tamamlamıştı. Hacı Abdülkadir Meragi adlı eser 1900'de (H.1318) yayınlandı. Rauf Yekta (2001: 2) yazdığının daha fazlasını “Esatiz'in üçüncü cildinde yayımlayacağımı” hatta temsili bir resminin bulunacağını yazmış ama böyle bir eseri yayımlayamamıştır. O sıralarda Rauf Yekta, Darülelhan muallimi değildi, Darülelhan henüz kurulmamıştı (kuruluş 1917-kapanış 1926). Ona bu eseri yazdıran “kendilerine büyük saygı duyduğu” (Rauf Yekta, 2001: 90) Nuri Şeyda Bey'in aynı konuda yazdığı *İkdam*'da yayınlanan yukarıda bahsedilen makalesi olmuştur. Rauf Yekta'nın eserinde bu konuda yapılan tartışmalar hakkında bir hayli açıklama vardır. Onun eserinden yaklaşık seksen beş yıl sonra Murat Bardakçı'nın Maragalı Abdülkadir (1986); bir yıl sonra Y. Öztuna'nın eserinden başka bir biyografi eseri yayınlanmamıştır. Ansiklopedilerde ise Farmer'dan (1966) sonra, Yılmaz Öztuna'nın (1976; 1990) dışında Nuri Özcan'ın (1988) yazdığı maddeler geçen XX. yüzyıla damga vurmuştur. Azerbaycan'da yayınlanan müzik ansiklopedisinde kısaca bilgi verilmiştir (*Muğam Ensiklopediyasi*, 2008: 60). Bununla birlikte hayatının geniş kronolojik olarak yayınlanması XXI. Yüzyılda mümkün olabilmıştır (Uslu, 2015a: 7-24).

Bu yayınların her birisi yeni bir bilgi ve araştırma sonucunu ortaya getirmiş, bazı bilinmezlikler, bazı hatalar bu araştırmalar sonunda düzeltilmiş, bazı yeni bulgular bu araştırmalar sonunda ortaya çıkmıştır. Yüzyıllık bir süreci genel olarak değerlendirirsek yüzyılın başında bilinmeyen doğum tarihi, eserlerinin büyük bir çoğunluğu, hangi tarihte hangi şehirlerde bulunduğu, Bursa'ya gelip gelmediği, II. Murad'a eser yazıp yazmadığı, müzik nazariyatının temelleri, bulduğu yeni yöntemler, besteleri konusunda yeni bilgiler, oğlu Abdülaziz'in Farmer'ın dediğinin aksine İstanbul'a değil Edirne'ye yerleştiği XXI. yüzyılın başlarında netleşmiştir (Uslu, 2015b: 32-41). Meragi etkisinin “esatiz” konumu, Celayirli ve Timurlulardan sonra Osmanlıdan Cumhuriyete, XIV. Yüzyıldan XXI. Yüzyıla kadar sürmüş ise de günümüzde daha gerçekçi bilgilere sahibiz. Bu konuyu ele alıp aydınlatmaya dünya üzerindeki müzik bilimindeki önemini fark eden, vurgulayan H.G. Farmer olmakla beraber (Farmer, 1960: I, 66) yeni araştırmalara ihtiyaç duyulmuştur.

Meragi'nin dünya müzik bilimindeki önemini ortaya koymak için yaptıklarının yani yazdıklarının iyi bilinmesi gerekir. Bu amaçla eserleri günümüz Türkçesine çevrilmelidir. Nitekim eserleri üzerindeki çalışmalar XXI. Yüzyıl başında artmış, Atatürk Kültür Merkezi de bu çalışmalardan birkaçını yayınlamak suretiyle desteklemiştir.

1.1. Abdülkadir Meragi'nin Eserleri

Meragi'nin ilk yazdığı eserin adı *Kenzü'l-elhan*'dır. Kendisi de bu eserine, daha sonra yazdığı eserlerinde sık sık atıf yapar. Hemen hemen müzik bilimiyle ilgili birçok konuyu *Kenzü'l-elhan* (: Müziğin hazinesi) adlı eserinde açıkladığını belirtir. Bu eserini 1400 yılları esnasında Semerkant'ta yazdığı sanılmaktadır. Türk müziği tarihinde Tebrizli Abdülkadir Meragi'nin yeri, günümüzde halk müziği, sanat müziği farkını gözetilmediği bir dönemde müzik teorisini ortaya koymasında yatmaktadır. *Kenzü'l-elhan*'ın henüz bir nüshası ele geçmemiştir, olduğu sanılan yazmanın ise *Camiü'l-elhan*'ın bir nüshası olduğu artık bilinmektedir. Bununla birlikte yapılan son araştırmalarla *Kenzü'l-elhan*'ın içerdiği konuların neler oldukları tahmin edilmektedir (Uslu 2015a: 15). İkinci önemli eseri *Camiü'l-elhan* (: Müzik bilgisini toplayan kitap; Bu makalede kısaca *Cami* diye bahsedilecektir), ilkinin 1405'te, diğerlerini 1410, 1415, 1416'da nüshalamıştır (Oğlu Abdurrahman'dan olan bir torununun 1475'lerden sonra yazdığı nüsha da bugün elimizdedir: Uslu, 2015c: 1). Bir makam teorisi eğitimi kitabı olarak yazılmıştır. Üçüncü eseri ise *Makasidü'l-elhan*'dır. Bu eserini zamanın güçlü fıkıh ekollerinden biri olan “Makasid felsefesi” etkisiyle (Uslu 2018a: 115) yazmıştır. Bu araştırmanın sonunda *Makasidü'l-elhan li's-Sultan Murad* adıyla belirtilen eseri, son eseri *Zevaid-i Fevaid* (Uslu 2018b) olmasına rağmen, daha sonraki tecrübelerini yansıttığı için *Camiü'l-elhan* adlı eserinden daha önemlidir.

Bu makalede üzerinde durulacak Meragi'nin kitabı, *Makasidü'l-elhan* (: Müziğin Maksatları; kısaca *Makasid* diye bahsedilecektir) olacaktır. Kitaplarındaki “on iki bab” olarak belirlediği ortak konu başlıkları nedeniyle “birbirine benzeyen”, “birbirinin tekrarı”, “biri diğerinin özeti” gibi değerlendirmeler yapılmıştır (Arpad, 1974: 26; Bardakçı, 1986: 138). *Cami* ve *Makasid*'ı yayımlayan Taki Biniş, konularını da karşılaştırmıştır. Bab başlıklarına genel bakıldığında birbirinin aynı konuları barındırır demek mümkündür. Hatta cümleleri aynı olan, günümüzde paragraf diyebileceğimiz uzunlukta ortak metinler görülmektedir. Fakat bu benzerliklerin eserlerin karşılaştırılması ile tespit edilmesi, verdiği yeni bilgilerin fark edilmesini, Meragi'nin eser yazmaya başladığı yaklaşık 1400 yılı ile öldüğü 1435 yılı arasında görüşlerinde meydana gelen, şayet varsa fikir değişikliklerini tespit etmeye yararı olacaktır. Bu durum gösteriyor ki Meragi'nin eserleri “metinlerarasılık”

yöntemiyle dikkatli bir şekilde gözden geçirilmesi gerekmektedir. Bütün eserlerini bir makalede karşılaştırmak mümkün olmadığı için bu makalede *Makasid* nüshalarından ikisi arasında görülen benzerlik ve benzememe problemi üzerinde durulacaktır.

1.2. Problem'in Ortaya Konulması

Türkiye'de *Makasidü'l-elhan* adlı eser üzerinde birkaç çalışma yapılmıştır. Üzerinde çalışılan *Makasid* yazmaları arasında bazen önemli bazen önemsiz eklerin olduğu fark edilince, bu eserler gerçekten *Makasid* mı diye sorulmaya başlanmıştır. Genellikle yerli ve yabancı araştırmacılar *Makasid* nüshaları, birbirinin aynısı olduğu kanısıyla, alt alta listeler halinde nüshaları ve buldukları kütüphaneleri bir bir vermişlerdir. Kataloglarda bir eserin başlangıç ve sonuç cümleleri önem arz eder ve eserlerin birbirinin aynısı olup olmadığına bu cümlelerle karar verilir (Ethe, 1980: c.1, nr. 1842; Shiloah, 1979: 173). Bu genel bir kataloglama kuralıdır. Fakat bu uygulama her zaman doğru sonuç verir mi? *Makasid*'lerin birbirlerinin nüshası olduğu sonucuna gerçekten nüshaları karşılaştırarak mı varmışlar, yoksa genel bir bakışla mı? Gerçekten bütün *Makasid*'lar birbirinin aynısı mı? Farklı metinleri olanlar yok mu? *Makasid* adı verilen veya değerlendirilen eserlerde farklı metinler acaba farklı kitaplar olabilirler mi? Beni bu sorgulamaya götüren sebeplerden biri de Meragi'nin kitaplarına koyduğu isimleri kitapların giriş kısmında vermemesi olmuştur. Bu durum araştırmacıları bazen genel bakışla değerlendirme yapmalarına ve yanılmalarına sebep olmaktadır. Nitekim H. Ethe'nin genel değerlendirmesi ile 1418 tarihli *Makasid* olduğu sanılan (Ethe, 1980: nr. 1842; Bardakçı, 1986: 143) Meragi'nin yine aynı yılda yazdığı *Kitab-ı Lahniyye* adlı başka bir eser olduğu böyle bir inceleme ve tercüme çalışması sonucunda ortaya çıkmıştır (Uslu, 2015a: 25-27; Uslu, 2015b: 36).

1.3. Makalenin Amacı ve Metodu

Bu makalenin amacı yaklaşık 63 yaşında iken ilk defa *Makasidu'l-elhan* adını verdiği müellif yazması 1418 tarihli ithafsız *Makasid* yazması ile (tarihi ayrıntıya dikkat edilmediği için bazen bu eserin daha başından beri II. Murad'a ithaf edildiği sanısı yaygın olsa da Biniş'in 1418 tarihli eseri yayınlamış olmasından bu kanaatin hatalı olduğu tespit edilmiştir: Uslu, 2015b: 37), yazarın hayatının sonuna doğru 81 yaşında iken, bir arkadaşı tarafından yazılan, II. Murat adına ithafı 1435 tarihli *Makasid* yazması İstanbul-Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde (bundan sonra TSMK Revan kısaltması kullanılacaktır) bulunan 1726 nolu nüshası arasındaki benzerlikleri ve farkları olup olmadığını araştırmak, varsa bu farkların neler olduğunu tespit etmek olacaktır. Böylece Meragi'nin daha hayatta iken *Makasid* metninde değişiklik yapıp yapmadığı tespit edilmiş olacaktır. Eğer değişiklikler yapmış ise birbirlerinden ortak metin taşıyan birden fazla *Makasid* metni olup olmadığı sorgulanacaktır. Bu durum bize farklı versiyonların birbirlerinden ne derecede ayrıldıklarını anlamamızı, sonuçta muhtemelen *Makasid* metnine verdiği son şekli tespit etmemizi sağlayacaktır.

Belirtilen amaca yönelik böyle bir çalışma daha önce yapılmamıştır. Bu çalışmanın faydası *Makasid* metninin farklılıkları olup olmadığına, eğer varsa versiyonların birbirlerinden farklı nüshaları olduklarını ve *Makasid*'a verilen son şekil tespit edilmiş olacaktır. Böylece *Makasid* üzerinde çalışanların dikkat etmeleri gereken noktaları öne çıkaracak ve çalıştıkları metnin diğer *Makasid*'lerle olan farklarını belirtmeleri gerektiğinin önemini ortaya çıkaracaktır. Bugüne kadar *Makasid* üzerine yapılan çalışmalarda, kitabın nüshaları arasındaki bu özelliğine dikkat çekilmemiştir.

Bu makalede nitel araştırma yöntemi gereği fişleme, bilgi sınıflandırma, karşılaştırma yöntemleri kullanılmıştır. Makalenin kaynakları Taki Biniş tarafından yayınlanan en eski tarihli *Makasid* ile ölmeden önce yazılmış son nüsha olan 1435 tarihli TSMK Revan *Makasid* nüshasıdır. Bu makalede yapılacak olan karşılaştırma yöntemi kitapları arasında *Makasid* benzeri olup, *Makasid* olarak anılmaması gereken kitapların da ortaya çıkmasına yardımcı olacak bir yöntemi ortaya koyacaktır. Araştırma iki eserin birbirinin aynısı olup olmadığını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

2. MAKASIDÜ'L-ELHAN (: MÜZİĞİN MAKSATLARI) ADLI ESERİN İKİ NÜSHASI

Makasid'lerin aynı yazarın elinden çıktığı halde farklı metinlere sahip olup olmadıklarını tespit etmeyi amaçlayan bu makalenin iki kaynağı vardır. Bunlardan birincisi Meşhed Rızavi Kütüphanesinde bulunan *Makasid* yazması, diğeri ise TSMK Revan kütüphanesi *Makasid* yazmasıdır. Bu eserlerin niçin bu makalede kaynak olarak seçildiklerinin sebeplerini anlamak için yazmaların önce özelliklerine göre tanıtılması gerekmektedir.

2.1. Makasidü'l-elhan, Meşhed Rızavi Nüshası, Biniş Neşri

Birinci kaynak, makalede "Biniş neşri" diye bahsedilecek olan Taki Biniş tarafından Tahran'da 1977 (2536 İran yılı; Biniş'in eserinin ilk baskısı 1966 yılında yayınlanmıştır) yılında basılan *Makasid* yayımıdır. Bu

yayında bilinen en eski *Makasid* adını taşıyan yazma esas alınarak yayınlanmıştır. Bu yayında ana kaynak olan yazmanın aslı Biniş'in verdiği bilgilere göre Meşhed Asitane-i Rızavi Kütüphanesi'nde 539 numarada, tamamı 77 varak, 25x17 cm ölçülerinde, her satırda 15 olmakla beraber metin bazen 16 satırdır. İlk 75 varakta bulunan *Makasid* metni nesih hatla ama diğer sayfalarda haşiyeler nestalikle yazılmış, bu yazma daha önce *Mecelle-i Musiki* adında bir dergide (sayı 8, h.1336- m.1918) İran Güzel Sanatlar İdaresi tarafından yayınlanmış ise de Biniş, yazma ile karşılaştırmasını yaparak daha iyi bir yayın yaptığını belirtir (Biniş, 1977: 151). Yazmadan istinsah edilmiş aynı kütüphanede 6454 numarada bir başka nüshasının daha olduğundan söz edilir (Bardakçı, 1986: 143). Yazmanın iç kapağı ve başlangıç ve ferağ sayfasının tıpkıbasımları Biniş'in mukaddimesinde görülebilir (Biniş, 1977: 33-36). *Makasid* adı sadece iç kapakta olup kitabın giriş kısmında kitap adı ayrıca belirtilmemiştir. Meragi eserin girişinde "in muhtasar ra der ilm-i musiki telif kerdem" Biniş (1977: 4), ifadesiyle kitabını "Muhtasar" olarak anar. Nitekim bu şekilde anması sebebiyle bazı araştırmacılar tarafından "Muhtasar Der İlm-i Musiki" adıyla bir kitabının varlığından söz etmişlerdir. 75 varak *Makasid* yazmasının metni Biniş neşrinde 3-142 sayfaları arasındadır. Sık sık dipnotlarla zenginleştirilmiş, ayrıca eklerde bazı bilgiler verilmiştir. Yazmanın ferağ kaydında Abdülkadir Meragi, kitabı eliyle yazdığını, 22 Ramazan 821 (1418) senesinde bitirdiğini, bu "*Kitab-ı Makasid*'i aceleyle tamamladığını" ve aceleden oluşan sehven hataların olabileceğini, okuyucuların dikkat etmeleri gerektiği, zihinleri ile bunu fark ettiklerinde anlayışları ile düzeltebileceklerini belirtir (Biniş, 1977: 142). Yazmanın sonundaki ekleri de Biniş yayınlamıştır. Bu ekler Meragi'nin bestelemiş olduğu bir nevbet-i mürettebin sözleridir. Duhul kısmı beş beyitli Farsça, savt kısmı neva makamında "unutma" redifli Türkçe yedi beyit olarak yazılmıştır (Biniş, 1977: 143-144). Arkasından Şahrüh Timuri'nin Harzem valisi Emir Şahmelik için Meragi'nin yazdığı bir yine "unutma" redifli Türkçe 13 mısralık bir gazel (Biniş, 1977: 144), muhtemelen 1418 yılı öncesinde geçirdiği bir hastalık sırasında yazdığı ve hüseyini makamında 8 nakralı muhammes usulde bir "amel" bestesinin altı beyitlik Farsça sözleri, teşyia kısmının 4 beyitlik sözleri ile başlayan (sözlerin Şems-i Tebrizi'ye ait ve Firuzanfer'in *Külliyat-ı Şemsi*, c. 2, s. 46'da basılmış olduğu bk. Biniş, 1977: 145; Fakat Biniş'in verdiği karşılaştırmaya göre sözlerde bazı değişikliklerin mevcut olması, bestecinin bestesini yaparken bestesine göre değiştirmiş olabileceğine işaret etmektedir), iade-i tarika veya iade-i matla (Biniş, 1977: 146), zeyl-i amel sözleri, muhammes usulde hüseyini dairesinde amel sözleri, tarika-cedvel-savtulvasat-iade-teşyia-bazgeşt sözleri (Biniş, 1977: 146-147), son olarak nevrüz-arab makamında savt sözleri Türkçe sekiz beyit (Biniş, 1977: 147-148). Yazmanın tamamı basılmış. Biniş bu sayfadan sonra kendisinin açıklama ihtiyacı hissettiği bilgilere yer vermiştir (Biniş, 1977: 151-213), sonrasında indeks ve bibliyografya yer alır. *Makasid* üzerine yapılmış Türkçe çalışmalardan ilkinde (2010), bahsi geçen 1418 tarihli yazmanın veya Biniş yayınının (1977) tercüme edilip edilmediği belirtilmemiştir.

2.2. Makasidü'l-elhan, TSMK Revan Nüshası

Makalede kullanılan ikinci kaynak TSMK Revan nr. 1726 numarada kayıtlı nüshasıdır. Bu nüsha Meragi hayatta iken yazılan *Makasid* nüshalarının sonuncusudur, metin noktasız harflerin kullanıldığı talik bir hatla 21 satır, Orta Asya Timur dönemi tezhipli girişe sahip, 31x21.5 cm ölçülerinde, Muhammed b. Muhammed b. İlyas tarafından 1435'te (h.838) yazılmış. Bardakçı, bu yazma istinsahının 1423 tarihli *Makasid* metninden olabileceğini belirtir (Şubat 1423 tarihli "Rauf Yekta nüshasından olabilir" Bardakçı, 1986: 142) iken metin karşılaştırması konusunda herhangi bir ipucu vermemiştir. Diğer taraftan verilen *Makasid* nüshaları içinde bu eserin istinsah tarihine en yakın Tahran Melik Ktp. 832-1 numarada kayıtlı 1434 (H.837) tarihli bir nüsha daha vardır (bu nedenle TSMK Revan nüshası ile karşılaştırılması gerekir). TSMK Revan yazması 79 varaktır, asıl *Makasid* metni 71 varak olup, yazmanın sonunda çalgı çizimi ve anlatımı (TSMK Revan, vr. 72b-73b), rast dairesinde tasnif (Arapça 5 beyit), hafif usulde saba şubesinde yani segah kararlı nevrüz-arab kavli (Arapça 5 beyit), 8 nakralı muhammes usulde uşşak dairesinde basit (Arapça 4 beyit), şehnaz kavli (Arapça 3 beyit), nevrüzasıl kıta (Arapça-Farsça 3 beyit), çargah dörtlüsüyle amel (Farsça 2 beyit), seri usulde hicazi amel (2 beyit) (vr. 74a); teşyia, aşira savt, nevrüz-arab kıta, hümayun meclisinde pençgah savt (5 beyit), ısfahan amel (Farsça) (vr. 74b); segah kıta, savt, bazgeşt tersia, amel, tersia, savtülferd (vr. 75a); maye tasnif, teşyia, amel, cedvel-i matla, tersia (vr. 75b); teşyia, müstezad, pençgah amel (vr. 76a) vardır. Bunlar içinde Türkçe sözler görülebilmiştir. Sonunda birkaç belgeden biri divani yazıyla Emir Timur'un hattı (vr. 77b), emir Seyyid Şerif Cürçani'nin Ramazan 806 tarihli hattı ve Sultan Üveys'in "Bediuzzaman Kemaleddin Abdülkadir" diye belirttiği hattı ve oğlu Şeyh Ali'nin hattı (vr. 78b); Üveys'in oğlu Sultan Hüseyin'in hattı (vr. 79) kopyaları seçilebilmektedir. Bu hatların Türkçe'ye tercümelemleri (Bardakçı, 1986: 175-183) 1986'da, 1435 tarihli TSMK Revan nüshası, kendisinden sonra 1497 tarihinde yazılan NO Ktp ve 1580 tarihinde yazılan Leiden Üniversite Ktp. nüshaları karşılaştırılarak ilk Türkçeye tam çevirisi 2015'te yayınlanmıştır (Uslu, 2015a). Bu 2015 yılında yayınlanan Türkçe çeviride bütün *Makasid* nüshalarının karşılaştırılması yapılmamış, nüshalar arasındaki farklarla ilgili bir bölüm yer almamaktadır.

2.3. İki Makasid Yazmasının Karşılaştırılması

Gereççeleri yukardaki girişte belirtilen iki yazmanın birbirinin aynı metin taşıyıp taşımadıklarını anlamak için karşılaştırılmaları gereklidir. Aşağıda satır satır metin karşılaştırmaları gözetilerek, bab başlıkları ve fasıl başlıklarına dikkat edilmiştir. Buradaki karşılaştırmalar önce kitap adı ile ilgili tespitlerle başlanıp, hamdele-salvele cümlelerinden sonra mukaddimenin ardından birinci babledan, onikinci baba ve en sonunda yer alan hatime kısmından sonra ferağ kaydı karşılaştırmaları yapılacaktır.

Kitap Adı Konusu: Biniş neşrinde tıpkıbasımı yapılan iç kapakta görülen *Makasidü'l-elhan* kitap adı, Biniş neşrinde de giriş kısmında anılmamış ve kitabı “Muhtasar ra der ilm-i musiki” yani “Musiki ilmi konusunda muhtasar” telif ettiğini söyler, TSMK Revan nüshasında da böyledir, kitap adı iç kapağa yazılmış, giriş kısmında kitap adı belirtilmemiş, eser “muhtasar” olarak anılmıştır. Biniş nüshasının ferağ kaydına kitabın *Makasid* olduğu sonradan, TSMK nüshasında ise doğrudan yazılmıştır (Biniş, 1977: mukaddime, s. 33, 35, 142; TSMK Revan, vr. 71a). Burada kitabın adı konusu üzerinde durulmuş olup kitabın sonundaki ferağ kaydı bilgileri daha sonra değerlendirilecektir.

Hamdele-Salvele: Biniş neşrinde Meragi'nin Arapça hamdele ve salveleden oluşan ünlü dua metni yer almaktadır (Biniş, 1977: 3). Bu duanın özelliği müzik terimleri ile Allah'a hamd cümlelerinin bir araya getirilmiş olmasıdır, sanatlı bir dua metnidir. Bu dua Biniş neşrinde ve TSMK Revan nüshasında aynen yer almaktadır.

İthaf: Biniş neşrinde Meragi'nin eserini her hangi birine ithaf ettiğine dair bir isim yer almamakla birlikte (Biniş, 1977: 3), aynı eserin metninden oluşan bir diğer nüshasında Şahrüh adına ithaf vardır (her ikisi de 1418 tarihlidir); farklı kompozisyondaki TSMK nüshasında ise Sultan II. Murad'a ithaf vardır (bu ithafı *Makasid*'in ilk nüshası 1423 tarihli Rauf Yekta nüshasıdır). Bu sebeple diğer nüshalarından ayırmak için *Makasidü'l-elhan li's-Sultan Murad* adıyla kaynaklarda belirtilmesi gerektiği (Uslu, 2019: 38) özellikle önerilmektedir.

İçindekiler Kısmı: Burada *Makasid*'da yer alan on iki babı sırasıyla açıklar (Biniş, 1977: 5-7; TSMK Revan, vr. 3b-4a). Ancak Biniş neşrindeki içindekiler ile TSMK nüshasının içindekiler kısmı ile bazı farklılıklar vardır. Bu farkları burada anmak gerekmektedir. Birinci bab başlığında bir fark görülmemekle birlikte metin farklılığına birazdan değinilecektir. Biniş, *Makasid*'in (1418) ikinci babında fazladan “tarika-i ıstıhab-ı ma'hud-ı zevatil-evtar” bölümünü yani “tellilerde yaygın-düzen yöntemi” faslını eklemiştir; Biniş'in gerekçesi olan dipnot 6'da “ikinci bab sonuna yazılan bu satırların üstü çizilmiştir ama ikinci babın içindekileri bildiren başlığın sonunda “ıstıhab-ı ma'hud hakkında” yani “yaygın-düzen hakkında” bir fasıl mevcut olduğu için bu bölüm ikinci babın sonunda yazılmıştır. Oysa diğer *Makasid* nüshalarında “bu fasıl” başka bir bab içine yerleştirilmiş (Biniş, 1977: 5; TSMK Revan, vr.3b'de yoktur) olması *Makasid* eserine Meragi'nin verdiği son şekil hakkında önemli bir fikir vermektedir. *Makasid*'in (1418) içindekileri verdiği üçüncü babı TSMK nüshası üçüncü bab ifadelerine göre daha özettir (Biniş, 1977: 5; TSMK Revan, vr. 3b). Biniş neşri *Makasid* (1418) içindekileri verdiği dokuzuncu babında “altı-parmak konumu” konusunu anlatacağını söyler, TSMK'da ise bu konu on birinci babledır (Biniş, 1977: 6; TSMK Revan, vr.4a).

Mukaddime Konusu: Biniş neşrinde *Makasid*'in (1418) birinci babından önce hadislerden oluşan “mukaddime” kısmı yoktur. *Camiül-elhan*'da bulunan bu dört hadisten oluşan mukaddime TSMK Revan *Makasid* nüshasında vardır.

Birinci Bab: Biniş neşri *Makasid*'in birinci babı “be-dân ki musiki lafzist Yunâni mana-yı ân elhânest” (Biniş, 1977: 8) yani “bil ki musiki Yunanca bir kelimedir ve manası elhandır” diye başlarken TSMK farklı bir başlangıç yapar, “be-dân ki savt keyfiyyeti est ez keyfiyyât-ı mesmua” yani “bil ki ses işitme oluşumlarından bir oluşumdur” (TSMK Revan, vr. 4b) diye başlar. TSMK *Makasid* nüshasının yaklaşık üç sayfası Biniş neşri metninden farklıdır. Biniş neşri *Makasid*'in başlangıcı ile *Camiül-elhan*'ın birinci bab başlangıcı ise hemen hemen aynıdır, fakat daha sonra yazılmış olan TSMK Revan *Makasid* nüshası metni farklıdır. Fakat her ikisinin içerdiği fasıl başlıkları aynıdır. Birinci “fasıl ses ve nağmenin oluşumu”, “ikinci fasıl tizlik ve pestliğin oluşumu”ndan oluşur. Biniş neşrinde birinci fasıl sonunda “aralık”, “cem”, “mevzu” ve “konuya başlangıç” cümleleri varken (Biniş, 1977: 11-12), yaklaşık bir sayfalık kısım TSMK'da yoktur. İkinci fasıl giriş cümlelerinin başında herhangi bir isim anmamışken, TSMK nüshasında “Sahib-i Şerh-i Şerefiyye”nin sözü ile başlamıştır. Bu fark bile önemli bir farktır. Fasıl sonunda da farklı bir cümle görülür. TSMK'ın son cümlesinde “der elvah-ı fulad esbab-ı sıkal” yani “çelik levhalar sazında pestlik sebebi” konusunu bitirir. Bu son cümle Biniş neşri metninde yoktur, haşiye olarak yazılmış olması sonradan ilave edilmiş olduğunu gösterir.

İkinci Bab: Biniş neşri *Makasid*'in (1418) ikinci babın başlangıç cümleleri TSMK ile aynıdır, fakat içindeki fasılların ilki “aralıkların oranları”, ikincisi “tenafür sebepleri” (Biniş, s. 23), üçüncüsü “aralıkların izafesi yani

eklenmesi” (Biniş, 1977: 26), dördüncüsü “aralıkların faslı” (Biniş, 1977: 28), beşincisi “aralıkların yarılanması” (Biniş, 1977: 30), altıncısı “tellilerde yaygın-düzen” (Biniş, 1977: 31-36) şeklindedir; TSMK’da Biniş’le aynı olan ilk fasıldan sonra ikinci fasıl “kudemanın açıklamasına göre aralıkların oranları” (TSMK Revan, vr. 13b), üçüncüsü “müttefik aralıklar” (TSMK, vr. 12b), dördüncüsü “tenafürün sebepleri” (TSMK, vr. 13b), beşincisi “aralıkların faslı” (TSMK, vr. 14b), altıncısı “aralıkların yarılanması” (TSMK, vr. 14b) şeklindedir. TSMK’daki “kudemanın açıklamasına göre aralıkların oranları” ve “müttefik aralıklar” başlıkları Biniş’te olmayan konu başlıklarıdır. Biniş neşri *Makasid*’ın (1418) ikinci babın sonunda “tellilerde yaygın-düzen yani ıstıhab-ı mahud” konusuna yer vermiştir (Biniş, 1977: 31-35). Bu konu TSMK’da ikinci babda değil, dördüncü bab içindedir, yeri değiştirilmiştir.

Üçüncü Babı: Biniş neşri *Makasid*’ın (1418) üçüncü babı dörtlü ve beşlilerin kısımlarını, cinslerini açıklamakla başlar, (Biniş, s. 36). TSMK’da aynı konuyla başlar ancak metinler ve metin kompozisyonu biraz farklıdır (TSMK, vr. 15a). Cinsler konusu TSMK’da üçüncü babı içinde mevcuttur (TSMK, vr. 15a-17b). Biniş neşrindeki tablolar (Biniş, 1977: 41-51), tabakaların birbirine eklenmesi tabloları TSMK’da mevcuttur. Biniş neşrinde sual-cevaptan sonra gelen nev’ler faslı ile biter. TSMK’da bulunan daireler Biniş’te yoktur.

Dördüncü Babı: Biniş neşri *Makasid*’ın (1418) dördüncü babının başlangıcı, TSMK başlangıcı ile birebir aynı değildir (Biniş, 1977: 56; TSMK, vr. 27a). Biniş neşrinde bab çok kısa olup TSMK nüshasında genişletilmiştir, ayrıca 12 meşhur makam tablosu vardır (Biniş, s. 58’de tablo yoktur; TSMK, vr. 28b). Biniş neşri *Makasid*’da olmayan ve TSMK’da olan “tellilerde yaygın-düzen” konusu vardır.

Beşinci Babı: Biniş neşri *Makasid*’ın beşinci babının başlangıcı ile TSMK başlangıcı sayfa 32a sayfasının sonuna kadar aynı metindir (Biniş, 1977: 59; TSMK, vr. 31a); fakat TSMK Revan 23b’deki ilk beş satır Biniş *Makasid*’ın da yoktur (Biniş, 1977: 62). TSMK 34a’daki şeklin içinde selmeklerden ikisi Biniş neşrinde yoktur (Biniş, 1977: 67; TSMK, vr. 34a).

Altıncı Babı: Biniş neşri *Makasid*’ın (1418) altıncı babının metni ile TSMK nüshasının metinleri aynı konuyu anlatır, 24 şube, fakat TSMK metni biraz daha zenginleştirilmiştir, Biniş neşri özettir (Biniş, , 1977: 71-77; TSMK, vr. 35b-37b).

Yedinci Babı: Biniş neşri *Makasid*’ın (1418) yedinci babının metni TSMK nüshası ile aynı değildir (Biniş, 1977: 78; TSMK, vr. 38a). Başlık aynı olsa bile. Nitekim Biniş neşrinin ilk faslı “Dörtlünün iki katı oranı üzere olan bir aralığın tanini aralığına benzerliği” (Biniş, 1977: 79) iken, TSMK Revan’ın ilk faslı “fasl der beyan-ı istihraç-ı edvar” (TSMK, vr. 38b) yani devirlerin çıkarımını açıklayan faslı” olup farklıdır. TSMK’da (vr. 40a-42b), Biniş neşrinde görülmeyen tabakalar tabloları vardır.

Sekizinci Babı: Biniş neşri *Makasid*’ın (1418) sekizinci babının metni ile TSMK sekizinci bab arasında fark vardır (Biniş, 1977: 85-87; TSMK, vr. 44b-50a). TSMK nüshasında olan bazı şekiller ve tablolar vardır, Biniş neşrindeki metin kısa olup şekiller ve tablolar yoktur (TSMK, vr. 46b-47b).

Dokuzuncu Babı: Biniş neşri *Makasid*’ın (1418) dokuzuncu babının metni ile TSMK dokuzuncu babı ika-devirler bahsiyle ilgilidir. Ancak metinde bazı küçük farklılıklar vardır, Biniş neşri özet, TSMK’ın dokuzuncu babı daha tafsilatlıdır (Biniş, 1977: 88-100). TSMK nüshasında olmayan, Biniş neşri dokuzuncu babın sonunda “altı-parmak konumu faslı” ve “tasniflere duhul faslı” (Biniş, 1977: 97, 100) vardır. TSMK nüshası dokuzuncu babında “alt-parmak konum faslı” yoktur (on birinci bab içine alınmıştır) ve “tasniflere duhul faslı” metni aynı olmakla birlikte, ondan önce gelen TSMK’da “ehl-i amelin duhul dediği tasniflere giriş” faslı, Biniş neşrinde farklıdır (Biniş, 1977: 100; TSMK, vr. 56b). Biniş neşrindeki dokuzuncu bab sonlarında yer alan “altı-parmak konumu cedveli” TSMK içinde yoktur (Biniş, 1977: 99). Burada var olan ikalar: sakil-i evvel, sakil-i sani, hafif-sakil, remel, sakil-remel (Biniş, 1977: 91-95; Uslu 2015a: 190-194), muhammes, fahti, türkiasıl (Biniş, 1977: 95 sadece daire çizimi var, anlatımı yok), darbulfetih (Biniş, 1977: 96), devrişahi (40 nakra ve sadece daire boş Biniş, 1977: 97), kumriyye (20 nakra ve sadece boş daire Biniş, 1977: 97), darbulcedid (sadece boş daire Biniş, 1977: 97), devrimieteyn (200 nakra ve sadece boş daire Biniş, 1977: 97). Bu usullerin anlatımları TSMK Metninde daha zengin cümleler içerir. Ayrıca yukarıda görülmeyen ve TSMK’da var olan hafif-remel, hezec, çardarb, türkiasıl, Fer türkiasıl (Uslu, 2015a: 195-197) devirlerinin anlatımı Biniş neşrinde yoktur. Biniş neşri *Makasid*’da daha sonra yazdığı anlaşılan Kitab-ı Lahniyye’ye atıf yokken, TSMK nüshası *Makasid*’da *Kitab-ı Lahniyye* adlı eserinde bu konuları yazdığını belirtir (Biniş, 1977: 95; TSMK, vr. vr. 45a).

Onuncu Babı: Biniş neşri *Makasid*’ın (1418) onuncu babının metni ile TSMK onuncu bab metni aynı başlığı taşır, aynı cümlelerle başlarsa da metinde bazı farklılıklar vardır (Biniş, 1977: 101-107; TSMK, vr. 56b-61a), müzik türleri (esnaf-ı tesanif faslı) konusu daha kısadır. TSMK varak 60b’deki şekil Biniş neşri onuncu bab içinde yoktur.

On Birinci Babı: Biniş neşri *Makasid*'in (1418) on birinci babının metni ile TSMK on birinci babın konuları farklıdır. Biniş neşri “tercilerin çıkarım yöntemi ve yerel düzenleri yapımını açıklama” üzerinedir. TSMK onbirinci babının kadim altı-parmak konum metodu, altı ikai devir ve terciler hakkındadır. Yani Biniş neşrinin sadece terci konusu ortaktır, diğerleri Biniş neşrinde yoktur (Biniş, 1977: 108-118; TSMK Revan, vr.61a-64b).

On İkinci Babı: Biniş neşri *Makasid*'in (1418) on ikinci babının metni ile TSMK on ikinci bab metni aynı konu başlıklarına ve başlangıç metnine sahip olsalar da, fasılların tertibinde farklılıklar vardır. Biniş neşrinde farklı konular varken, TSMK nüshasında da farklı konular vardır. Bu bütünlükte On ikinci bab birbirinin aynı değildir. Biniş neşrinin ilk faslı “hanendenin ses rengini bilmek”, ikinci faslı “iki sekizlide dörtlü tabakaları”, üçüncü faslı “cins tarikaları”, dördüncü faslı “hanendeliğin başlangıç ve karar yeri”, beşinci faslı “leyyin cinsden ilk sınıf amel yapma yöntemi”, altıncı faslı “tam-cemde nağmelerin Arapça ve Yunanca isimleri”, yedinci faslı “çalgıların türleri ve isimleri”, sekizinci faslı “öncülerin isimleri”, dokuzuncu faslı “bu fen öncülerinin meclis adabı”, onuncu faslı “mutedillerin açıklanması” (Biniş, 1977: 119-142). TSMK nüshasında ise ilk faslı “hanendelikte başlangıç ve karar yeri”, ikinci faslı “hanendenin ses rengini bilmek”, üçüncü faslı “tahrir yani boğazla ses-seyri”, dördüncü faslı “yerinde tahrir veya ses-seyri” konularından ibarettir (TSMK, vr. 65a-67b). Biniş neşri *Makasid*'in on ikinci babındaki ikinci faslı, üçüncü faslı, beşinci faslı konuları TSMK Revan on ikinci babında yoktur, TSMK'daki tahrir yani ses-seyri konusunu içeren iki faslı ise Biniş neşrinde yoktur. Biniş neşrindeki altıncı faslı ve sonrası ise biraz sonra ele alınacaktır.

Hatime: Yazar Meragi, *Makasid* nüshasının ilk nüshasında bulunmayıp, sonradan yaptığı ilaveler ve değişiklikler sebebiyle “hatime” eklemek ihtiyacı hissetmiştir. Biniş neşri *Makasid*'de “hatime” başlığı yoktur. Dolayısıyla TSMK'da bulunan “hatime” kısmının girişinde zengin anlatımlı bir ses türleri konusu farklı bir metindir (TSMK, vr. 67b). TSMK'da hatimeye ayrılan bölüme giriş konusu “ses türleri”, birinci faslı “çalgıların türleri ve isimleri”, ikinci faslı “mutedil”, üçüncü faslı “öncülerin isimleri”, dördüncü faslı “meclis adabı” ile bitmektedir. Biniş neşrinde hatime olmadığı için bu fasıllar, on ikinci bab içinde yedinci-onuncu faslı arasındadır, fakat Biniş neşri *Makasid*'i “mutediller” konusuyla biter (Biniş, 1977: 142). Görüldüğü gibi Biniş neşrindeki onuncu faslı mutediller konusunun yeri değiştirilmiştir, TSMK'da yeri “öncülerin isimlerinden” öncesine alınmış, metin planı değiştirilmiştir. Bundan daha önemlisi ise Biniş neşrinde uzun uzun anlattığı çalgılar konusunu bir hayli kısaltmış olmasıdır. Biniş neşri ile TSMK'da aynı başlığı taşıyan “çalgıların türleri ve isimleri” faslı ise başlangıçta türleri ele aldığı kısım aynı olmakla birlikte, Biniş neşrinde çalgıları uzun uzun anlatır. Biniş neşri *Makasid*'daki bu kısım *Cami* metni ile neredeyse aynıdır (Biniş, 1977: 124-137; Meragi, 2007: 217-225). TSMK *Makasid* nüshasında ise bu konuyu *Camiu'l-elhan*'da anlattığını belirterek çalgıları tek tek anlatım kısmını terk etmiştir (TSMK, vr. 68a-69b).

Ferağ Kaydı: Biniş neşri *Makasid*'in “mutedil” konusundan sonra gelen “biz bunları Kenzül-elhan kitabında tespit ettik, öğrenmek isteyenler bunları çıkarabilirler ve söyleyebilirler. Bu muhtasarda bu kadarla iktifa ettik, Allah en doğrusunu bilir” diyerek son sözünü söyleyip ferağ kaydında bu “telif ve yazım Abdülkadir b. Gaybi tarafından hicri 821 yılı 12 Ramazan beşinci gün bitirildi” (m. 1418) kaydından sonra “bu *Makasid* kitabını aceyleyle tamamladım yazdım, eğer sayılarda bir hata olmuş ise faydalananlar bu konuyu dikkatle değerlendirsınler” notuyla kitabını bitirir (Biniş, s. 142); TSMK nüshasının “meclis edebleri faslı”ndan sonra gelen ferağ kaydında ise “Biz bu muhtasarda bununla meşgul olduk, böylece öğrenmek isteyenlere bu fennin bu kadarı yeterlidir, bu kitabı önemsesinler, başka bir kitaba hiç ihtiyaç duymazlar, Allah en doğrusunu bilir, dönüş ve başlangıç onadır” diye sözlerini bitirdikten sonra “ bu *Makasidü'l-elhan* diye adlandırılan kitabın yazımından Muhammed b. Muhammed b. İlyas'ın eliyle, hicri 14 Cemaziyelahir 838 yılında bitirildi” (m. 1435; TSMK Revan, vr. 71a) yazmaktadır. Yazmaların son faslı farklıdır (birinin sonu “mutediller”den, diğerinin sonu “meclis adabı”ndan bahseder), ayrıca aralarındaki son cümleler ve tarih farklıdır, TSMK'nın son cümlelerinde *Kenzü'l-elhan*'dan bahseden cümle olmadığı gibi, aceyleyle yazdığını belirten uyarı da yoktur.

2.4. İki Makasid Yazmasının Metin Karşılaştırması

Bu başlık altında iki *Makasid* metnlerinin karşılaştırılmasının sonucunda elde edilen sayısal değerden söz etmek gerekmektedir. Yukarıdaki genellikle metinlerin karşılaştırılmasına dayalı bir analiz yapılmıştır. Bu başlıkta ise metinleri oluşturan cümlelerin satır satır karşılaştırılmasından çıkan benzemeyen ve benzeyen cümlelerin sayısal verileri ortaya konacaktır. Burada sözü edilen metinleri karşılaştırılan *Makasid*'in 1977'de yayınlanan Biniş neşri ile NO Ktp *Makasid* nüshalarından elde edilen sonuçlardır. Tablolardan ziyade metinleri oluşturan cümlelerden söz edilecektir.

NO Ktp nüshası metni, ilk sayfa 11 satır, çoğunlukla 18 satır olmak üzere, tam sayfa tabloların olduğu sayfalar hesaba katılmadan toplamda 3431 satırdan oluşmaktadır. Tam tablodan oluşan sayfalar 26-27, 62-65, 118-121, 137-139, 175.sayfalardır; 102.sayfada tablo yanında 15 satır; 125.sayfada tablo yanında 13 satır; 142.sayfada

tablo yanında 4 satır; 162.sayfada tablo yanında 9 satır ve son sayfada 4 satır yukarıda verilen toplam 3431 satır içinde hesaplanmıştır. *Makasid*-Biniş yayınındaki metin karşılaştırmalı olarak takip edildiğinde, NO Ktp nüshasının 604 satırının metince Biniş yayını *Makasid*'a benzer olduğu tespit edilmiştir. Bu verilerden elde edilen sonuca göre ise NO Ktp yazması metninin *Makasid*-Biniş metnine benzeyen cümlelerinin, bütün metin içinde yaklaşık %17'lik bir oranda benzerlik olduğunu göstermektedir. Kaldı ki bu benzerliğin birebir cümleler olmamasıyla, farklı bablarda farklı paragrafların ve tabloların olmasıyla benzerlik oranı daha da aşağıya, %10'lara düşmektedir.

3. BULGULARI ANALİZ

Makalenin gösterdiği gibi her iki metin aynı adı taşımaktadır, metin içinde kitabın adı yer almamakta ve "muhtasar" diye anılmaktadırlar. Kitabın adı, iç kapak dışında sadece ferağ kayıtlarından *Makasid* oldukları anlaşılmaktadır. Metinler aynı dua cümlesiyle başlar. Meragi'nin pek çok kitabı "12 bab" üzerine planlanmıştır. *Cami*, *Makasid* ve nüshaları da bu plan üzerine kuruludur. Biniş neşrinde, daha sonraki *Makasid*'larda görülen "mukaddime" başlıklı kısmı yoktur. Fihristinde anlattığı 12 bab konuları ortak olmakla birlikte bazılarının yerleri değiştirilmiştir. Biniş neşrinde, birinci bab girişinin TSMK ile aynı olmaması ile başlayan farklılık diğer bablarda da gözlemlenmiştir. Bazen daha özet bir metin olması yanında değişiklikleri tespit için yapılan bab metinlerinin karşılaştırılmasından, aynı bab başlığı ve metinden ibaret beşinci bab dışında, diğer on bir babın tamamının metinlerinde farklılıklar olduğu anlaşılmıştır. Her iki *Makasid* metninden özellikle TSMK *Makasid* metninde zenginleştirilmiş fasıllar (birinci babın girişi, şubeler faslı, ika-devir faslı, hatimede ses türleri), yerleri değiştirilmiş fasıllar (tellilerde yaygın-düzen, tellilerde destan yani perdeler, altı-parmak konumu, mutediller, dörtlüler, öncüler), özetlenmiş fasıllar (müzik türleri, çalgıların türleri), yeni ilave edilen fasıllar (mukaddimede hadisler, kudemanın açıklamasına göre aralıkların oranları, mütefik aralıklar, ika-devirler, hanendede ses türleri, tahrir, hatime) ve terkedilen metinler (çalgıların tanıtımı) görülmektedir. TSMK nüshasında Kitab-ı Lahniyye adlı eserine atıf varken, Biniş neşri *Makasid*'da atıf yoktur.

Aralarında birbirlerinde karşılığı olmayan metinler, şekiller, tablolar, çizimler olması *Makasid*'ın farklı iki versiyonu ile karşı karşıya olduğumuzu göstermektedir.

4. SONUÇ

Bu makalede 1418 tarihli Biniş neşri ile 1435 tarihli TSMK Revan 1726 nolu *Makasid* nüshaları arasındaki farklar üzerinde durulmuştur. Karşılaştırmada TSMK Revan yazmasının nüshaları olan NO Ktp ve Leiden yazmalarından da yararlanılmıştır. Bu iki eser, aralarında on yedi yıllık bir farkla oluşturulmuşlardır. Böylece eserine, *Camiü'l-elhan*'dan daha fazla önem veren Meragi'nin *Makasid*'a verdiği en son metin şekli tespit edilmeğe çalışılmıştır. *Makasid*'ın ilk yazıldığı 1418 tarihli Biniş yayını ile 1435 tarihli TSMK Revan metinleri arasında büyük farklar olduğu benzerliğin %10, aralarındaki metin farkının ise %90 seviyesinde olduğu görülmüştür. Bu durum Meragi'nin kitaplarından *Makasid*'a aynı adı vermiş olsa bile farklı nüshalarında genellikle daha zengin eklemeler, bazen de kısaltarak daha hayatında iken *Makasid* metinlerini değiştirmiş olduğunu göstermektedir. Bu makale, hayatta iken yazılan son *Makasid* nüshası olarak görülen TSMK nüshasının yazarın amacına uygun yazılmış *Makasid* metni olduğunu göstermektedir.

Biniş neşri ilk yazılan *Makasid* ile on yedi yıl sonra yazılan TSMK nüshası arasındaki farklar, bize her iki *Makasid*'ın farklı versiyonları olduğunu, Meragi'nin metin içinde fasıllarda ve cümlelerde öncelik ve sonralık sıralarında değiştirme yaptığını, adeta farklı bir metinle, kısmen daha zengin, kısmen daha özet metinlerden oluşan YENİ bir *Makasid* kitabı oluşturduğunu yeterince ispat etmektedir. Biniş neşri ile TSMK Revan nüshası arasındaki çalgılar kısmı farkı bunun en önemli delillerinden sadece birisidir, dolayısıyla bu iki kitap aynı metne sahip kitaplar olarak değerlendirilemezler, aksi halde benzer metinler var diye *Camiü'l-elhan* adlı eseri de farklı bir kitap saymama hatasına düşülebilir.

Metinlerarasılık bakış açısıyla, 1418'de yazılan Biniş neşri ile Paris Bibliotheque Natioanale'de bulunan ve Blochet tarafından tanıtımı yapılan (Blochet, 1911: II, 156-157), Şahrüh için yazılmış yazar nüshası 1421 tarihli *Makasid* metni ile benzerlikler yanında daha az farklılıklar olduğu görülmüştür, bu durum yazar Abdülkadir Meragi'nin *Makasid* metninde zaman zaman kendi isteği ile değişiklikler yaptığını pekiştirmektedir.

TSMK Revan *Makasid* nüshası Bardakçı'nın işaret ettiği gibi 1423 tarihli Rauf Yekta nüshasıyla aynı olduğuna göre (Bardakçı, 1986: 142), bu değişiklikleri yani *Makasid*'ın metnine son şeklini 1423'te şekillendirmiş olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim II. Murat adına yazılmış olan *Makasid*'ın TSMK Revan, NO Ktp ve Leiden nüshaları birbirine planca ve metince daha çok benzemektedir, bu nüshaların hiç birinde çalgılar, daha önceki tarihli *Makasid* nüshalarındaki veya *Cami*'deki gibi genişçe anlatılmamıştır (Uslu 2019: 38). Buradan iki farklı

planda yazılmış *Makasid*'lerle karşı karşıyayız anlamına gelmektedir: 1. Gurup Rızavi nüshasına benzeyenler; 2. Gurup Rauf Yekta nüshasına benzeyenler. Araştırmacıların kullandıkları cümleler ve hatta konular her *Makasid* nüshasında aynı başlık altında bulunmayabilir.

Makasid hakkında yapılmış Türkiye'deki çalışmalar bu konuyu netleştirecek yeterlilikte olmadığı için bu araştırmaya ihtiyaç duyulmuştur. Eldeki mevcut sonuçlara göre bu araştırmada ortaya konulan farklılıkların gösterdiği gibi bir tek *Makasid* metni olmadığını, *Makasid* metninin son şeklini almasının bir süreç aldığını, bu sürecin tahminen II. Murat adına yazılan nüshada sonuçlanarak *Makasid*'in son şeklini aldığı (1423 muhtemel), diğer *Makasid* nüshalarının da birbirleriyle ilgilerinin araştırılması gerektiğini, ancak 1423 tarihli *Makasid*'dan farkları nedeniyle, farklı plan ve metinler içermesi, ithaflarının farklı olması, onların *Makasid* olarak değil, *Makasid* adlı kitabına bir ön baskı, ön çalışma olarak kitabında ad olarak seçtiği "*Muhtasar Der İlm-i Musiki*" yerine "*Mustasar-ı Makasid*" adlarından birinin daha uygun olduğunu göstermektedir. Meragi'nin "*Muhtasar-ı Makasid*" adıyla anılabilecek eserinin şimdilik iki nüshası bilinmektedir: Paris NB ve Meşhed Rızavi nüshaları. Bu makalenin sonucu, Meragi'nin biyografilerinde yer almayan *Makasid*'ler arasındaki farklardan hareketle yeni bir adlandırma ile kaynakçalarda belirtilmesi gerektirdiği tespitini (Uslu 2019: 38) desteklemektedir.

KAYNAKÇA

- Arpad, E. (1974). "Abdülkadir Meragi", *Küçük-Türk İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı yay.
- Bardakçı, M. (1986). *Maragalı Abdülkadir*. İstanbul: Pan yay.
- Biniş, T. (nşr.) (1977). *Makasidul-elhan*, Tahran: Büngah-ı Terceme ve neşr yay. Gerçekte bu eserin adı *Muhtasar-ı Makasid* olmalı.
- Bloch, E. (1911). *Catalogue des manuscrits Persans*, Paris: Bibliotheque nationale yay
- Ethe, H. (1980). *Catalog of persian mss in the india Office library*, London: India Office Library yay.
- Farmer, H.G. (1960). "Abd al-kadir b. Ghaybi". *Encyclopedia of Islam* (İng.), Leiden: E.J.Brill yay., I, 66
- Meragi (2007). *Camiü'l-elhan*. haz.T.Biniş, Tahran: Müessese-i mütalaat yay.; haz.Sezikli, doktora tezi, MÜ SBE
- Meragi (1418). *Muhtasar-ı Makasid der ilm-i musiki*. Meşhed Rızavi nüshası, 1418 tarihli ithafsız, bk. Biniş 1977.
- Meragi (1418). *Makasidül-elhan li's-Sultan Şahrud-ı Timuri*. Paris Bibliotheque Natioanale, Suppl. Per. No. 1121. Şahrüh ithaflı.
- Meragi (1423). *Makasidül-elhan li's-Sultan Murad-ı Sani Osmani*. 1-Rauf Yekta nüshası; 2-TSMK Revan, nr. 1726; 3-NO Ktp no.3656; 4-Leiden Üniversite Ktp. Or. 271; 5-Ankara Milli Kütüphane, no.06MilYzA.5238 nüshası.
- Muğam Ensiklopediyasi*, Baku 2008
- Özcan, N.-Ersoy Ç, Şeyma, *Türk Müziği Bibliyografyası*, Ankara: Gece yay.
- Öztuna, Y.(1987), *Abdülkaadir Meraği*, Ankara: Kültür Bakanlığı yay.
- Rauf Yekta (2001). *Esatiz-i Elhan: Hacı Abdülkadir Meragi*, İstanbul 1318 (1900)'den haz. Yüksel, Halil İbrahim (2001). *Rauf Yekta Bey'in Esatiz-i Elhan adlı Eseri ve İncelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi SBE
- Shiloah, A.(1979). *The Theory of Music in Arabic Writings*, Münih: G.Henle Verlag yay.
- Tetik-Işık, Seher ve R. Uslu (2013). *Music Bibliography Foreign Publics: Muzik Bibliyografyası Yabancı Yayınlar*. İstanbul: Pan Yay.
- Uslu, R.(2015b). "Ünlü Müzisyen Abdülkadir Meragi Hakkında Yeni Bulgular". *Rast Müzikoloji*. 3(1): 32-41
- Uslu, R. (2015a). *Meragi'den II. Murad'a Müziğin Maksatları Makasidül-elhan*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi yay.
- Uslu, R. (2019). "The Makasid Al-Alhan Versions Of Meragi Or The Books May Be Renamed? Meragi between Timurid Shah Rukh And Ottoman Murad". *Yegah Musiki dergisi*,2(1): 21-40

- Uslu, R. (2015c), “Yüz yıldır aranan Meragi’nin Müzikler Hazinesi (Kenzü’l-Elhan) adlı eseri bulundu mu?”. musikidergisi.com. Online Er.Tar.06.04.2015
- Uslu, R. (2016). *Music Bibliography -1 Books and Manuscripts*, İstanbul: Çengi yay.
- Uslu, R. (2018a). “Meragi ve Makasıd Felsefesi”, *Current Academic Studies in Fine Arts*, ed. M. Yılmaz, Ankara: Gece kitaplığı yay., s. 115-123
- Uslu, R. (2018b). *Meragi’nin Son Müzik Eseri Zevaid-i Fevaid-i Aşere*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi yay.